

FUNKCIJE GOVORIC IN NJIHOVIH NOSILCEV
V PODEŽELSKIH SKUPNOSTIH*Dragica ČEČ*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: dragica.cec@zrs.upr.si*IZVLEČEK*

Govorice so ena izmed temeljnih značilnosti t. i. face to face community, v katerih se je večina informacij prenašala od ust do ust. Bile so del vsakodnevne komunikacije v zgodnjenovoveških, pogosto nepismenih podeželskih skupnostih. Prispevek predstavlja analizo funkcij govoric, prostorov in načinov razširjanja govoric in z uporabo različnih vrst virov opozori tudi na nekatere metodološke pomanjkljivosti raziskovanja funkcij govoric. Na podlagi osnovne hipoteze o vplivu govoric na položaj posameznika v družbi razvije tudi osnovni kriterij razlikovanja med častjo in slovesom posameznika ter socialnim spominom skupnosti ter med obrekovanjem in žaljenjem. Govorice so imele v relativno gosto poseljenih skupnostih, zaznamovanih z ustno tradicijo, na družbeni položaj posameznika in njegovo vedenje zelo pomemben vpliv tudi zato, ker so bile neposredno povezane s formaliziranimi oblikami nadzora nad javno varnostjo in nad zločini tudi v času pred modernim policijskim nadzorom.

Ključne besede: govornice, socialni nadzor, sloves, čast, odkrivanje zločinov

LE FUNZIONI DELLE DICERIE E I LORO LATORI
IN COMUNITÀ RURALI

SINTESI

Le dicerie rappresentano una delle caratteristiche fondamentali delle cosiddette comunità 'a faccia a faccia' ('face to face communities'), nelle quali la maggioranza delle informazioni passava di bocca in bocca. Facevano parte della comunicazione quotidiana nelle comunità rurali degli inizi dell'età moderna, spesso analfabete. Il contributo presenta un'analisi del ruolo delle dicerie, nonché degli spazi e modi della loro diffusione, e con l'utilizzo di diversi tipi di fonti segnala anche alcuni difetti metodologici dello studio della funzione delle dicerie. Partendo dall'ipotesi fondamentale sul significato delle dicerie per la posizione di un individuo nella società l'articolo sviluppa anche un criterio di base per distinguere tra l'onore e la reputazione di una persona, la memoria sociale di una comunità, e la diffamazione e l'ingiuria. In comunità abbastanza densamente popolate e caratterizzate da tradizione orale, le dicerie avevano un'influenza importante sullo stato sociale della persona e sul suo comportamento, anche perché erano direttamente collegate alle strutture formalizzate di controllo sopra la sicurezza pubblica e sopra i reati anche in periodi antecedenti il moderno controllo poliziesco.

Parole chiave: dicerie, controllo sociale, reputazione, onore, scoperta di reati

UVOD

Peter Komar je pred patrimonialnim sodiščem Bled aprila 1704 tožil dva sovaščana zaradi razžalitve časti. Trdil je, da sta Lovro Pogačar in Jurij Hudavernik širila neresnične govoriče o njem in močno prizadela njegovo čast. Nenavadni dogodek, ki je bistveno vplival na njegovo čast, se je zgodil na cvetno nedeljo, ko je bilo pri maši in prazničnih ritualih, ki so bili s tem praznikom povezani, v cerkvi še več ljudi kot ponavadi. Da bi dogodek čimbolj natančno raziskali, je upravitelj pred patrimonialno sodišče na Bledu poklical kar pet moških. Prvi med njimi, Pavel Žablič, je po dani prisegi pred bogom, da bo govoril resnico, povedal, da je od Lovra Pogačarja izvedel novico, ki je tako razburkala vaško javnost. Izvedel je, da je bila na cvetno nedeljo v cerkev, kot so velevala stoletna pravila cerkvenih ritualov in kot je bilo v skupnosti kot del navad že pričakovano, prinesena nevarna butara. Tisto, kar ni bilo pričakovano in je bilo zato zelo nenavadno, pa je bilo, da se je ta butara neprestano premikala. Matevž Žumer je dodal, da govoricam ni verjel in je hotel izvedeti tudi, kdo je domnevni lastnik nevarne butare. Pripomnil je tudi, da če kdo kaj takega stori, mora biti slab moški. S tem je ciljal na v družbi splošno

sprejeto podobo cerkve kot svetega kraja, ki skupnosti omogoča religiozno varstvo. Pogačar pa naj bi mu odgovoril, da se moti in da moški ni slab, saj je Žumer že pil mleko pri njem. Naslednja priča Jurij Golob je zgolj potrdil, da je nekdo v isti družbi izjavil, da je moral biti v butari hudič. Še sodnik se je v sodnem protokolu izogibal uporabi te besede in je govoril o “nečem živem”, kar je bilo preneseno v butari. Dodal je tudi, da je njegova žena nekaj dni pozneje pri Žumru povedala tudi, kdo je velikonočno butaro, ki je sprožila takšne govorce po vasi, prinesel v cerkev. Andrej Čuden je k razkrivanju okoliščin povezanih s “sumljivo” butaro dodal, da je moral Komar v svoji butari v cerkev prinesiti nekaj živega. Kaj naj bi to bilo, pa naj ne bi vedel. Izjavil je le, da je nenavadno premikanje butare večkrat zmotilo vse v cerkvi prisotne ljudi. Na sodišču je bilo zaslišanih še več prič: nekatere so zgolj potrdile eno ali drugo različico govorce o Komarjevem paktu s hudičem, ki naj bi se v cerkev pretihotapil v butari. S takimi obsodbami je postajal nevaren družbi. Dogodek je sprožil nova ugibanja in razširjale nove govorce. Tako so kmalu govorili tudi, da so v njegovi hiši pili začarano mleko (AS-721, K 29, 5. 4. 1704, p. 829). Govorice o torej ustvarile podobo Komarja kot čarovnika, ki povzroča ljudem škodo in se ga je treba zato “znebiti”.

Primer obrekovanja Petra Komarja opozarja, kako so prek komunikacije s pomočjo govoric skupnosti zbirale informacije in urejale ter nadzorovale svoje vsakdanje življenje. Novice so kot oblika informacij in kot sredstvo komunikacije zaznamovale vsakdanjik določene skupnosti, njenih strategij in taktik preživetja v najširšem smislu. Enako pomembne so bile pri obvarovanju skupnosti pred nesrečami in nevarnimi dejanji odklonskih ljudmi. Govorice so ustvarjale in utemeljevale hierarhijo posameznikov v skupnosti. Ustvarjale so sloves posameznika, ki je bil poleg podedovane časti temeljni kriterij umeščanja posameznika v družbo. Tako lahko trdimo, da so imele govorce v relativno gosto poseljenih skupnostih, zaznamovanih z ustno tradicijo, na družbeni položaj posameznika zelo pomemben vpliv. Vpliv je bil toliko večji, ker so bile neposredno povezane s formaliziranimi oblikami nadzora nad javno varnostjo in nad zločini tudi v času pred modernim policijskim nadzorom (prim. Čeč, Kalc, 2010, 515–538). Govorice so bile pomembna oblika komunikacije, ki pa so se pogosto odvile tudi kot aktivnost v prostem času skupnosti ali kot oblika kratkočassenja med delom.

K analizi logike govoric bo pričujoči prispevek dostopal skozi dva tipa virov. Prvi tip virov predstavljajo zaslišanja prič v sodnih razpravah nižjega sodišča.¹ Zgolj uporaba po svojem nastanku različnih tipov gradiva: sodnih protokolov civilnega in sodnih protokolov kazenskega sodstva pri preučevanju funkcij govoric reši temeljno zagato procesnih in pravnih ovir, ki so povezane s posameznim pravnim postopkom in normiranim procesnim pravom (o zagatah pri tovrstnih virih glej: Griesebner, 2004; Čeč, 2006, 339–362). V vseh primerih tožb v okviru patrimonialnega sodišča Bled gre za tožbe zaradi razžalitve časti, le da v funkciji govorce obstaja velika pomenska razlika med psovko in obrekovanjem (Schindler, Holenstein, 1992, 41–108). Drugi vir pa bo predstavljala analiza sodnih

1 Sodišče je, kot menita Krug Richter (Krug Richter, 1997, 212–228), in Heidegger (Heidegger, 2000, 177), predstavljalo določeno fazo v reševanju konflikta. Če namreč konflikta ni rešila grožnja s sodiščem, je naslednjo stopnjo v reševanju konflikta predstavljala vložitev tožbe na sodišče.

protokolov sojenj zaradi malefičnih dejanj in po pravni terminologiji po letu 1787 sojenj zaradi zločinov.

Primeri, ki so se odvili pred patrimonialnim sodiščem Bled, opozarjajo na pomembne metodološke zadržke. V prvi vrsti opozarjajo na nezmožnost v konflikt vpletenih strank, da svoje konflikte rešijo na neformalni ravni, s pomočjo različnih sredstev, ki so jih imele na voljo. Zgodnjenovoveška družba je namreč izkazovala velik potencial reševanja, glajenja in mediacije v reševanju konfliktov na ritualizirani ravni, kar izvrstno pokaže M. Mommerz v primerih uporabe nasilja. Ritualizirane oblike reševanja konfliktov so se odvijale s pomočjo mediatorja (tretje osebe in ugledne osebe v vaški skupnosti), ki je z nizom vprašanj posredoval med obema sprtima strankama (Mommertz, 2003, 210–217; prim. tudi Winkelbauer, 1992, 129–158 in Rummel, 1993, 86–114).² Za vpletene stranke je bil tak način reševanja konfliktov pogosto tudi cenejši način. Včasih se je tovrstni konflikt zaključil simbolično s skupnim pitjem ali skupnim obedom v gostilni oziroma prostoru, ki je služil kot vaška gostilna. Opozarjanje na pomen neformalnih vidikov reševanja sporov je zlasti pomembno za sam metodološki pristop k tematiki. Pogostost neformalnih oblik reševanja sporov pomeni, da so le redke govornice sploh prispele do sodišča. Druga značilnost omejenih govoric je, da zaslišane priče nočejo izdati vira informacij in da pogosto o dogodkih in odklonskih ravnanjih govorijo zgolj posredno.

Kljub temu lahko gradivo patrimonialnega sodišča Bled in gradivo inkvizicijskega sodstva pokaže tudi temeljne razlike med govoricami (*gossip*) in obrekovanjem (*slander*). Kljub temu, da je bil trenutek pojavnosti tovrstnega konflikta pred sodiščem odvisen od socialnega statusa posameznika, njegove pozicije v družbi in drugih kulturnih in konkretnih okoliščin je dogodek prišel pred sodišče pogosto šele, ko so se govornice spremenile v obrekovanje, saj je bil šele takrat zares prizadet posameznikov položaj. Na pojavnost določenih primerov pred sodiščem vpliva tudi interes lokalne oblasti pri izvajanju svojih osnovnih nalog, med katere sodi tudi zagotavljanje javnega miru. Raziskovalcu je torej na voljo izredno selektiven korpus tožb, na podlagi katerih lahko preučuje dinamiko, značilnosti in funkcije govoric v podeželskih skupnostih.

Del tožb zaradi razžalitve časti pred patrimonialnim sodiščem Bled pa prehaja že čez meje obrekovanja in kljub temu, da so vse tožbe izpeljane po načelih civilnega procesnega prava, je iz posegov sodnika, njegovega interesa za sam potek dejanja in obtožb ter nenazadnje iz števila zaslišanih prič jasno razvidno, da govorica že posega na polje utemeljenega suma ogrožanja javne varnosti. V tem primeru gre za področje javnega življenja, ki je sodil pod nadzor in pristojnost deželskih sodišč in pomirij. Upoštevajoč tovrstne omejitve, ki nam jih postavljajo ohranjeni zapisi, lahko šele interpretiramo določene informacije na način, kot sta se jih poslužila tako P. Vivo kot S. Heidegger (Heidegger, 1999). Vivo se v svojem vplivnem delu o prenosu informacij s pomočjo govoric, v njegovem primeru zlasti političnih informacij, sprašuje zlasti o načinu komunikacije, a tudi o informaciji, ki je bila posredovana. Predmet njegove analize so tudi mediji in sporočila, torej tako aktivnosti kot objekt izmenjave. Slednjič se posveti tudi ljudem, ki so

2 Heidegger za Tirolsko v drugi polovici 18. stoletja sicer trdi, da so se konflikti veliko pogosteje reševali prek vpletanja sodišča (Heidegger, 2000, 181) kot pa s pomočjo neformalnih sredstev.

nastopali kot ustvarjalci, sprejemniki ali posredniki informacije (Vivo, 2006, 3). S. Heidegger v članku o načinih komunikacije v podeželskih skupnostih kot dodatni element, prek katerega je potrebno pristopiti k analizi govoric, izpostavi socialni prostor kot prostor posebnih zakonitosti in prostor, kjer so komunikacijske aktivnosti posebej intenzivne (Heidegger, 2005, 178), žal pa popolnoma pozabi na kvaliteto slovesa posameznika, na katero je že zelo zgodaj opozorila J. B. Haviland (Haviland, 1977, 4) ali Pitt-Rivers (Pitt-Rivers, 1966).

Preden se vrnemo k analizi Komarjeve tožbe in drugih podobnih primerov tožb zaradi razžalitve časti, je potrebno predstaviti okolje, v katerem so se odvijale mnoge v prispevku predstavljene vaške “drame” oziroma reševali konflikti, ki jih je v skupnosti sprožilo obrekovanje. Del primerov izhaja iz analize več tisoč strani obsegajočih sodnih protokolov zemljiškega gospostva Bled, v katerem so zabeležena različna pravna dejanja, ki so povezana z izvajanjem patrimonialnega sodstva, ki ga je prek svojih upraviteljev in v 18. stoletju prek zakupnikov vodila Briksenška škofija. Večina sodnih postopkov se je začela na podlagi tožbe, ki jo je vložila ena od strani v sporu. Kot avtoriteta, ki je razsojala o kvaliteti dokazov, o številu prič, ki bodo zaslišane, in o načinu sodnega postopka in na koncu izreka sklep (*Abschied*), nastopa upravitelj zemljiškega gospostva kot patrimonialni sodnik. Spori se odvijajo v okolju precej raztresenega zemljiškega gospostva. V okviru tega gospostva so bila tako večja nižinska naselja (Bled, Jesenice, Bohinjska Bistrica) kot gorski zaselki. Praviloma sodni protokoli razen navedb imen in priimkov o svojih podložnikih ne navajajo drugih podatkov. Tako ne vemo niti kraja, kjer se je odvijalo sojenje niti krajev, iz katerih so prihajali podložniki, ki so v teh sodnih pravnih sodelovali. V vseh primerih gre za pretežno podeželske skupnosti, v katerih so bile funkcije govoric do določene mere drugačne kot v mestnem okolju. V podeželskih skupnostih namreč družbene skupine ne razpolagajo s političnim vplivom, toliko bolj pomemben pa je vpliv, ki si ga posameznik pridobi pri odločanju o skupnih zadevah podeželske skupnosti in o njenih gospodarskih transakcijah (prim.: Vivo, 2006). Zaradi pomanjkanja tovrstnih informacij je zgolj z analizo izbranih sodnih protokolov praktično nemogoče ugotoviti, kako se je v omenjenih vaseh izvajalo patrimonialno sodstvo in kakšnemu tipu skupnosti so pripadali udeleženi v sporih. Pogostost tožb zaradi razžalitve časti je bila do določene mere odvisna tudi od tega, kdo je v določenem trenutku opravljal funkcijo upravitelja blejske posesti.³ V določenih sodnih protokolih zama iščemo tovrstne “pravne spore”, ali pa so ti zelo redki. Število tožb zaradi razžalitve časti je bilo torej povezano z vlogo upravitelja sodišča na eni strani in s sodnimi stroški na drugi strani, saj si jih vsi niso bili sposobni privoščiti. Zaradi obeh okoliščin tudi težko analiziramo pomembnost ali nepomembnost obravnave tovrstnih primerov pred sodiščem. V vseh primerih tožb pa gre za vsaj v primeru tožnika – torej vložnika tožbe za posameznika, ki je bil v nekem pravnem razmerju z gospostvom Bled, gre torej samo za stalno naseljene podložnike.

3 Predstavljeni primeri sodijo v čas, ko so gospostvo imeli v zakupu Janez Andrej baron pl. Gallenfels Janez Daniel Gallenfels in Franc Florjan Kroat (Ribnikar, 1976, 13).

FUNKCIJE GOVORIC

Ker je predstavljala ustna komunikacija temelj prenašanja informacij, vedenja in socialnega spomina skupnosti, so bile njene oblike zelo kompleksne. Med načini komunikacije v nepisanih skupnostih so govornice predstavljale temeljno sredstvo komunikacije. Govornice so bile pomemben element socialne kontrole in socialnega nadzora skupnosti, bile so tisti element, ki je omejeval prostor delovanja posameznika na neformalni ravni veliko pred izumom “nadzorovanja in kaznovanja” (Foucault). V funkciji slednje nastopata tako govornica (*gossip*) kot obrekovanje (*slander*). Govornice so postale obrekovanje v trenutku, ko se je določeni odklonski dogodek, ki ga je doživela skupnost, v govornicah povezal s konkretnim človekom, katerega družbeni ugled se v trenutku, ki ga lahko poimenujemo tudi kot *personalizacija govornice*, zamaje. Na pomembnost govornic za posameznika opozarjajo tudi nekateri baročni pridigarji. J. Basar omenjenemu komunikacijskemu sredstvu v svoji zbirki pridig namenil poseben prostor: kar dve pridigi namreč posveti nemoralnosti kletvanja in zapriseganja. V pridigo vključi tudi moralni nauk, da mora človek nekoga, ki greši, na skrivaj posvariti in pripraviti k drugačnemu načinu življenja in nadaljuje, naj ga ne spravi v “*špot*”. Pojem “*špot*” razume kot obrekovanje, ki najbolj ogrozi čast posameznika (Basar, 1734, 351). Kot najhujšo obliko žaljenja posameznikove časti pa razume “*velik špot*”, s katero opisuje trenutek, ko postanejo govornice s stališča obrekovanega popolnoma nenadzorovane. Zato so govornice predstavljale enega od načinov družbene stigmatizacije posameznika in poskusov njegovega izločanja iz družbe. Tipičen primer tovrstnih tožb in strahu pred učinkom govornic kaže primer Neže Hansen, rojene Valant. Za povrnitev svojega ugleda se je ta poročena ženska poslužila različnih formalnih in neformalnih sredstev, ki so v družbi obstajali za reševanje sporov. Najprej je sicer kot avtoriteto v reševanju in glajenju konflikta uporabila vaškega duhovnika. Ta je kot lokalna avtoriteta od obrekovalca zahteval, da je javno preklical svoje obrekovanje. S tem dejanjem pa je Neža sprožila jezo celotne družine, ki je menila, da je bil javni preklic žalitev neutemeljen. Zato so člani te družine, poleg obtoženega še njegov oče in njegova hči, o Neži Hansen razširili še druge govornice. Od tega poseganja v njihovo avtoriteto je niso več obtoževali zgolj domnevnega prešuštva, ampak so jo označili tudi kot čarovnico. Obtoženi Valant jo je celo spodil iz bližine svoje hiše, kamor je prišla, ko je po vasi iskala pobeglo kravo (AS-721, K 29, 23. 2. 1706, 1043), kar je pomenilo, da jo je izločil iz skupnosti ljudi, s katerimi je imel stike. Zagotovo so imeli vsi obtoženi poseben interes za širjenje govornic o tožnici, a kratka tožba in zaslišanje prič že zaradi ogromnih sodnih stroškov nikoli ne posredujejo takšnih informacij.

Kako pomembne so bile govornice in kako hitro je lahko govornica škodovala posamezniku, dokazuje tudi naslednja naključna informacija, ki ni neposredno povezana s tožbami zaradi razžalitve časti in zato še toliko bolj potrjuje pomen govornic za položaj posameznika v družbi. Učinek na posameznika, ki ga sprožijo govornice, je namreč v kazenskem sodnem procesu uporabljen kot prisila na preiskovanko, osumljeno umora. Gre za primer preiskovalnega procesa proti Neži Prašnik leta 1818 v Krškem. Priče njene sosedice so trdile, da je bila Neža zaradi govornic, ki so nastale ob smrti njene pastorkice, na robu obupa. Sosedica je na sodišču okoliščine brezizhodnosti položaja osumljenke zaradi

govoric, ki so se razširile po skupnosti, opisala takole: da je Neža govorila, da se bo “*kar vrgla v vodo, ker ljudje govorijo, da je kriva za smrt svoje pastorkе*.” To izjavo je krvni sodnik v posebnem delu preiskovalnega procesa – soočenju s pričami – predložil tudi osumljeni Neži z namenom, da bi jo prisilil, da bi priznala svoje dejanje. Krvni sodnik jo je torej opozoril na njeno reakcijo na govorice, ki so se širile po skupnosti in ki so dajale utemeljen sum, da je bila storilka dejanja (StA-AG, 1818, 2788).

Z govoricami kot obliko komunikacije in kot obliko prenosa informacij se srečujejo vsi, ki se ukvarjajo z zgodovino kriminala oziroma posameznih oblik kriminalnih dejanj (prim.: Rublack, 2005, 26–35; Schulte, 1989, 166–176; Roper, 2005; Čeč, 2009, 572; Čeč, 2008). S pomenom govoric kot posebne komunikacijske oblike, ki je imela svoje prednosti in slabosti, se je v zgodnjem novem veku intenzivno ukvarjala pravna teorija. Kazensko pravo se je po uveljavitvi svoje funkcije kot sredstva za doseganje, ohranjanje in ponovno vzpostavljanje javne varnosti pogosto opiralo na govorice. Glede na intenzivnost ukvarjanja z govoricami v zgodnjenovoveški pravni teoriji lahko trdimo, da so govorice predstavljale zelo pomembno sredstvo komunikacije. Govorice so bile pogosto tisti vzvod, ki je sprožil prvo fazo kazenskega preiskovalnega postopka – odkrivanja zločina, ki je sprožilo nižje sodišče po uradni dolžnosti “*ex officio*”. Omenjeni pojem zaznamuje funkcijo zagotavljanja javne varnosti, ki ga najprej opravljajo sodišča prek svojih uradnikov, pozneje pa se funkcija skladno z razvojem doktrine dobre policije prenese na posebne organe nadzora, ki so zadolženi predvsem za zagotavljanje javne varnosti. Zaradi svojega slovesa je človek, ki je “*slovel*” kot zmikavt, pogosto postal prva tarča vaškega “*linča*”. Iskanje ukradenih stvari in krivca je bilo zelo ritualizirano in se je v vaških skupnostih zelo pogosto uporabljalo. Pri ljudeh s takim slovesom so oškodovanci skupaj s sosedi in drugimi, ponavadi moškimi člani vaške skupnosti, najprej naredili hišno preiskavo.

Na pomen govorice kot nujnega in pogosto prvega informacijskega sredstva, ki odloča o nujnosti obravnave suma storitve malefičnega dejanja oziroma zločina, opozarjajo vsi kazenski redi, ki posebej določijo vlogo govorice v sodnem postopku. Pomen govorice v kazenskem postopku se omeji na začetek postopka, ki se sproži po uradni dolžnosti, t. i. *ex officio*. Kvaliteta informacije pa zato, ker ni preverjena, služi zgolj kot sredstvo v preiskovalnem postopku in se nikoli ne more uporabiti kot neizpodbitni in zanesljivi dokaz storitve dejanja. Veljala je samo kot sredstvo prisile na osumljenega in sredstvo, s katerim so iskali ljudi, ki bi lahko bili priče dogodku. Sodelujoči v govorici v fazi ugotavljanja in razjasnjevanja okoliščin – dokazov zločina nastopajo kot priče. Zato tovrstna zaslišanja razkrivajo tudi notranjo logiko, funkcije in značilnosti govoric. Sam postopek ugotavljanja okoliščin dejanja in nato preiskovalni – inkvizicijski postopek – pa skladno s pravno doktrino govorice ne klasificirata kot dokazno gradivo. Ob spremembah kazenske zakonodaje in z utemeljitvijo novega kazenskega materialnega in procesnega prava leta 1803 “*socialno vedenje*” o posamezniku ne ostaja samo pomembno sredstvo zbiranja informacij o zločinu, postaja pomemben kriterij v novi doktrini funkcij in ciljev kazenskega sodstva (prim.: Studen, 2004). S funkcijo obsodbe kot sredstva za resocializacijo zločince, je torej nujno pridobiti informacije o slovesu posameznika. Prav zato je bilo socialno vedenje o njem ključno za odločitev o vrsti kazni. Veliko vlogo je socialni spomin imel

pri ljudeh, ki so se pred sodiščem znašli prvič. Njihov “sloves”, kot skupek informacij o njihovem obnašanju v skupnosti, v kateri so živeli, je bil pomemben element pri določanju višine in stopnje kazni. Lahko se ga je upoštevalo bodisi med olajševalnimi ali pa oteževalnimi okoliščinami. Sloves človeka je bil ključen element tudi pri odločitvah sodnikov v primerih težko dokazljivih zločinov. V primeru, ko krvni ali pozneje kazenski sodnik v preiskovalnem postopku ni uspel potrditi primernih dokazov, je nadaljevanje sodnega postopka z uporabo različnih pravnih sredstev (zavlačevanje postopka) ali za popolno opustitev postopka sprejel ravno na podlagi slovesa posameznika v skupnosti. Tudi revizorji kazenskih procesov so se v svojih mnenjih k izrečenim kaznim pogosto sklicevali na sloves posameznika.

Kot tisti, ki o posamezniku nekaj vedo, ki torej hranijo socialni spomin o posamezniku, so nastopali sosede, predstavniki vaše skupnosti, vaše avtoritete in včasih tudi župniki. Ti naj bi bili po politični in pravni teoriji vezni člen med državo in skupnostjo, saj so bili tako državni uradniki kot moralna avtoriteta, ki je praviloma uživala sloves med člani vaše skupnosti. V omenjenih delih so predstavljene tako funkcije govoric kot njihovi nosilci in tudi odnos med uradnimi osebami, zadolženimi za pregon, in posamezniki.

U. Rublack svoje analize “logike pogovorov o zločinih”, kot poimenuje skupek notranjih pravil širjenja govoric, ne razširi dlje kot do ugotovitve, da so se vesti o odklonskem ravnanju širile bolj hitro in so bile bolj opazne, če se je dejanje zgodilo v prisotnosti prič in tistih ljudi, ki so bili najbližje zločincu, saj so prav te dajale dogodku in govoricam posebno verodostojnost. V takem primeru so se hitro razširile tudi moralne sodbe o dejanju (Rublack, 2004, 26). V okviru preučevanja teorije in prakse kazenskega prava je predstavljala govorica legitimno in pravno pomembno obliko prenašanja vedenja o dogodku. Prve govorice o dogodku so predstavljale t. i. ustvarjanje javnega mnenja in čas ko se je med različnimi potencialnimi prestopniki poiskalo tistega, ki je bil po mnenju večine najbolj verjetni storilec. Te faze v nastanku govoric v kratkih zapisih sodb pred patrimonialnim sodiščem ne bomo našli, saj je zapis takšnih govoric pomemben samo za kazenski proces, t. i. preiskovalni proces, ki se odvija po kazenskem procesnem pravu, ki ga sproži uradna oseba “ex officio”.

VPLIV GOVORIC NA SLOVES IN ČAST POSAMEZNIKA

Na podeželju so bile govorice glavna oblika komunikacije. Predstavljale pa so tudi del prostočasne zabave. Ko je uboja svojega hlapca osumljeni Andrej Golob opisoval, kdaj je sosedom priznal svoj zločin, je okoliščine komunikacije opisal takole: ko so ga spustili v hišo, kjer so bili ob “neki dejavnosti” zbrani različni ljudje, so najprej govorili o tem in onem. Nato ga je nekdo vprašal, če ve, kaj se je zgodilo z njegovim hlapcem (StA-IÖReg, G. Cop. 1715-1-19 in 20). Sprva je sicer zanikal kakršnokoli povezavo s sumljivim izginotjem. A že kmalu je v hiši zbrani skupini ljudi priznal svoj zločin in potrdil domneve skupnosti, ki so se širile prek govoric, da je pograšani fant mrtev.

Analizirane skupnosti je zaznamovala oralna kultura in v tej kulturi so imele govorice pomembno vlogo, saj so se prek njih prenašale novice, zbiralo in razširjalo se je znanje o določenih dogodkih, praksah in okoliščinah. Kot sredstvo prenosa informacij so bile zelo

pomembne v tudi vseh izrednih razmerah (vojnah, epidemijah, nesrečah). Govorice so ustvarjale posameznikov “sloves”, od katerega je bila odvisna njegova pozicija v družbi. Govorice so bile tudi prva stopnja ustvarjanja socialnega/družbenega spomina, ki se je ohranjal zgolj skozi oralno tradicijo. Kot je pokazal primer Elizabete Korošec, ki je bila večkrat prijeta in odgnana iz Ljubljane, so lahko govornice prerasle tudi v obliko spomina, ki je služil kratkočasenju in se je prenašal skozi več generacij in se nato ohranil kot del zapisane ljudske tradicije (Čeč, 2009, 578–579). Na podlagi takšnih primerov lahko trdimo, da so zagotovo bistveno pripomogle k ustvarjanju in ohranjanju socialnega spomina skupnosti. Res pa je, da so se nam tako natančne informacije ohranile samo za družbeno najbolj stigmatizirane posameznike.

Pomembna funkcija govoric je bila tudi pri vzdrževanju hierarhičnih razmerij med posameznimi gospodinjstvi in njihovimi hišnimi gospodarji ter skupnostjo kot celoto. Posameznikova čast pa je določala tudi njegovo pozicijo v skupnosti in odnos skupnosti do posameznika. Bolj rigorozni ukrepi oblasti, ki so ti opravljali nadzor nad javno varnostjo, so bili odvisni od posameznikove časti. Pri analiziranju logike govoric je zelo pomembno vlogo odigrala tudi relativno strnjena poseljenost in relativno tesne socialne vezi. Zato so govornice vedno znova definirale in določale odnose in razmerja na polju skupnih zadev, poročnega trga in dedovanjskih praks.⁴

V pojmovnem paru s pojmom slovesa se pogosto pojavlja tudi pojem časti. Kajti tožba pred sodiščem je bila mogoča samo v trenutku, ko so govornice ogrozile čast posameznika, torej njegov družbeni položaj. Kaj je sploh zaznamovala pravna definicija pojma čast, ki pa je zagotovo izhajala iz družbenih funkcij časti? Pojem je bil v zadnjih dvajsetih letih predmet številnih analiz in interpretacij, pogosto povezanih s pojmovanjem simboličnega kapitala, pojmom, ki ga je razvil P. Bourdieu (Bourdieu, 1983) in E. Goffman (Goffman, 1969), v teoretične okvire katerih se recimo uvršča tudi simpozij o konceptih časti (Backmann et al., 1998). V teh pojmovnih okvirih je čast habitus, torej sistem dispozicij in pravil, ki v določenih okoliščinah vzpostavi pričakovana ravnanja. Že M. Dinges opozarja, da so zaradi specifičnosti vsakokratnih okoliščin možne tudi alternative, torej odstopanja od habitusa. Da torej semantičnega koda časti in njenih funkcij v družbi ni mogoče analizirati zgolj s preučevanjem skupin, v katerih je imela čast pomembno funkcijo notranje koherence. V takšnih skupnostih je nastopala tudi v funkciji jasnega določanja mej takšnih socialnih skupin (Dinges, 1989, 422 in Dinges, 1995, 29–62). Izhajajoč iz nečastnosti in nečastnih poklicev sta R. Jütte in R. Dülmen razvila kompleksnejšo definicijo

4 V slovenskem prostoru še ni bila opravljena temeljna raziskava o vsakdanu vaških skupnosti. Redke so tudi študije, v katerih se posamezniki ukvarjajo s pravnimi funkcijami vaških skupnosti. O pomenu medosebnih kontaktov naj priča naslednji primer. Ko je na začetku leta 1704 na smrtni postelji ležala ženska, ki je prebivala pri svojem bratu. Zaradi dedovanja njenega premoženja si je brat zagotovil, da se je upoštevalo njeno voljo in zaobšlo dedovanjska pravila, saj je na podlagi izjav prič očitno, da je imela še kakšno drugo sestro ali brata. Njen brat je k smrtni postelji poklical več prič. Dve je izbral sam. Ne moremo sicer trditi, da so bili to sosedje in iz vira ne ugotovimo, kako je bil povezan z njimi, a vsekakor lahko trdimo, da so bili to ljudje, s katerimi je imel določene poslovne in socialne stike. Hkrati so bili to ljudje, ki so imeli v skupnosti nek ugled in spoštovanje. Vsi so zatrdili, da je umirajoča vse svoje premoženje zapustila njemu in tudi drugim sorodnikom.

časti kot *fleksibilnega* semantičnega koda. Po njuni definiciji je čast sredstvo, s katerim se določa posameznikov socialni položaj v skupnosti in rešujejo konflikti zaradi statusa, oblasti in premoženja. Kajti za besedno igro “vse za čast” se odvijajo konflikti, ki so zelo konkretni in odvisni od vsakokratnega konteksta (van Dülmen, 1999, 5). Čast je določala posameznikovo družbeno pozicijo tako v socialni skupini plemičev kot v socialni skupini meščanov, a nič manj se ni po stopnjah častnosti razvrščala tudi podeželska skupnost. Glavna razlika med pojmom *časti* in *slovesa* je, da se čast ne opira na posameznikove zasluge in individualne kvalitete, ampak je bila podedovana. Izhajala je iz religiozne podstati, da je neenakost pravilo, ki ne nasprotuje božjemu redu, t.i. *comunitas christiana*. Čast torej ne zaznamuje samo individualne kvalitete posameznika, ampak predstavlja kriterij diferenciacije in umeščanja posameznika v določen stan (Münch, 1998, 66–78).

Glede na pogostost tožb zaradi razžalitve časti lahko trdimo, da so bile govornice s stališča posameznika pomemben element zbiranja, prilagajanja in trajnejše akumulacije vedenja o posamezniku kot načina socialne kontrole v lokalni skupnosti tako v mestih kot na podeželju. Govornice, ki so zadevale točno določenega posameznika, so bile drugačne od govornic, ki so prinašale novice. Za razliko od slednjih so bile pogosto trajnejše. Vplivale so tako na taktike in strategije preživetja posameznika in kot na njegovo ekonomijo. Do določene meje so vplivale tudi na izgrajevanje stikov posameznika z drugimi člani skupnosti oziroma v primeru mobilnega dela prebivalstva – odnosa do skupnosti, v katero so prihajali, če je šlo za ponavljajoče stike. Vedno znova pa so definirale tudi njegov položaj v odnosu do skupnosti in položaj znotraj vsakdana te skupnosti. Pomembne so bile za čast rodbine in tako za dolgoročne rodbinske strategije pri sklepanju poročnih zvez in paktov ter so bistveno pripomogle tudi k ohranjanju ekonomskih povezav posameznika, ki je trenutno opravljal z rodbinskim posestvom in lastnino ter ohranjal čast.

Govornice so bile v mestnih in podeželskih skupnostih izredno pomemben element vpliva na položaj posameznika. Posedovale so tako pomembne funkcije, da se z njimi ukvarjajo različni intelektualci in predstavniki različnih avtoritet. Ljubljanski pridigar J. Basar kar dve pridigi posveti “nemoralnosti kletvanja in zapriseganja”, v obeh pa se dotakne tudi funkcije govornic v družbi: “*Veliku pak je tistih, kateri so, koker kam, kir kome jenu majhinu shlishijo, als vidjo od, al' nad svojim blishnjim, kar se jim prov ne sdy, sdajzi pred drugimi s'povnimi usti trobijo, inu resglasjo [...] toku tudi en neumni zhlovek, kadar od svojga blishniga kej nerodniga shlishi, nemore movzhati. Ravno tulkain more to, kar shlishi, u'sebi terpeti, koker shena godnu dete, kadar yma rodyti [...] En hudbni jesik mozhy od usega, kar lepiga, inu dobrega sna od te hishe al' od lete perosne: samu kar ostudniga najde hitru tezhe okuli, kashe, inu u'sobeh nossi*” (Basar, 1734, 345–346). Uvod v prvo pridigo pa zaključuje z opozarjanjem na družbene in moralne učinke, ki jih je imelo obrekovanje na položaj posameznika: “*Kulku hudihga, kulku krivega inu kulku pregreshniga stury en taki svuisdani, strupeni jesik, ne le zhes zhloveka, ampak tudi zhes boshjo zhast*” (Basar, 1734, 346).

Iz njegove pridige je jasno razvidno, da so bili učniki govornic, zlasti tistih o “najbolj skrivnih” grehah posameznika, za tega zelo pogubni. Pridigo zaključijo z naslednjim moralnim naukom: “*Nikar ne slejzi, koker en Rasbojnik, tvoja blishniga [...]: zhe kej shlishish, al' vidish nad nym kriviga, nespodobniga, greshniga: nikomer ne povej, temuzh sakrivej,*

de ga per zhasi ohranish” (Basar, 1734, 353). Basarjeve pridige, ki so bile sicer namenjene mestnemu okolju, vendarle opozarjajo na velik pomen govoric in žaljivk na položaj posameznika v določeni skupnosti. Njegovo neprestano opozarjanje na negativne posledice za posameznikov položaj v skupnosti opozarja na njihov izreden negativni vpliv.

V nekaterih primerih tožb zaradi razžalitve časti psovke ali govoric niso imele tako negativnega učinka na posameznika. Dobro situirani posamezniki so tožbo vlagali tudi v primeru, ko jih je nekdo užalil. V tem primeru ni nujno, da je bil obtoženi v skupnosti nižje na hierarhični lestvici kot tožeči.

Primer Komarjevega pakta s hudičem opozarja na te različne funkcije časti. Čast je bila za moškega naprej ekonomska in socialna kvaliteta, ki je določala njegov ekonomski položaj v skupnosti.⁵ Prav zato je Lyndal Roper podala hipotezo, da je bila čast moškega neposredno vezana na njegovo centralno vlogo v gospodarskih poslih, zato je bila tudi povezava s pripisano identiteto tatu tako sporna. Moška čast je bila zato pogosteje ponižana v primeru, ko ga je nekdo primerjal s kriminalcem (Roper, 1994, 66), ki so bili že zaradi svoje kazni nečastni. Podobno so se obnašali tudi v podeželskih okoljih, kjer takšnih nečastnih poklicev ni bilo. Tudi tu je čast dobro stoječih posameznikov zelo zmotila žaljivka, ki jih je trgala iz skupnosti častnih in uvrščala med družbene izobčence. Matej Veber Šavc je na sodišču oporekal, da bi po celotni soseski blatil Jurija Berceta, da je tat in norec (Schleme). Vlagatelj tožbe je zahteval, da Veber take žaljivke javno prekliče. Veber je seveda žaljenju oporekal, priznal pa je, da je okoli govoril, da si je Matej Veber v tem deželskem sodišču nabral veliko premoženje in da bi moral biti za to hvaležen. In da bi zmanjšal svojo odgovornost, je še dodal, da ne ve o njem nič slabega, da lahko o njem govori same dobre in ljube stvari (*nichts übles sondern alles Lieb und Gutes zu sagen weis*) (AS-721, K 40, 1, 118v). Tožbe zaradi razžalitve časti dokazujejo, da je veljalo, da moškega nisi smel žaliti z žaljivkami, ki bi ogrozile njegov položaj v skupnosti. Šlo je za položaj, s pomočjo katerega je lahko v skupnosti sklepal določene pravne in gospodarske posle in položaj, s katerim je imel posameznik dostop do odločanja o skupnih zadevah skupnosti. V kmečkem gospodarstvu so med tovrstne posle sodili zlasti nakup in prodaja zemlje, sklepanje ženitnih pogodb, prodaja in nakup hrane in drugih za življenje potrebnih stvari ter živine. Če je bila namreč žaljivka neopredeljena, ni mogla sprožiti takšnega učinka, kot ga je, če bi bila povezana z določenim nemoralnim ali zločinskim dejanjem.

Ženska čast je bila primarno vezana na njeno telo in posledično vezane na njeno spolnost. Največja ekonomska vrednost ženske je bil njen sloves, ki je bil ključni predmet pogajanj pri sklenitvi poročne pogodbe. Z družbeno vlogo ženske so bile povezane tudi najbolj pogoste ženske žaljivke (Roper, 1994, 65; Burghartz, 1995, 214–215; Cavallo, 1990, 73–109) – vlačuga in prešuštnica. Frank v analizi sodnih protokolov zemljiškega gospostva Lippe ugotavlja, da so žaljivke, povezane s spolnostjo (poleg besede vlačuga in zakonolomec), predstavljale 10 procentov vseh žaljivk. Na splošno je veljalo, da je žen-

5 V mestih je bila določena zlasti skozi tekmovanje različnih skupnosti oziroma kolektivov, ki so temeljili zlasti na cehovski ureditvi. Cehi so sicer svoje člane vezali na določena, vsakemu cehu lastna pravila. Svojo trditev podkrepi z zgodnjenovoveškim obstojem cele množice nečastnih poklicev, ki so bili izločeni iz skupnosti meščanov. Tem so bile onemogočene tudi vse meščanske pravice (Roper, 1994, 65).

ska, ki je v kolektivnem spominu veljala za vlačugo, težko dobila določeno službo, padla ali izničena pa je tudi njena vrednost na poročnem trgu. Po drugi strani pa marsikateri primer sojenja detomorilkam dokazuje, da so vsaj nekatera dekleta imela pri določenih delodajalcih veliko bolj pomembno vrednost, če so slovela kot dobre in pridne delavke. V nekaterih primerih so delodajalci noseči dekli spregledali spolno nemoralnost. Sicer redki primeri spolnega nasilja, ki so ga prijavile ženske, pa so pogosto vezani ravno na izničenje ženske časti. Poleg omenjenih žaljivk so bile pogoste žaljivke žensk tudi čarovnica ali svinja.

Zaradi metodoloških ovir je nesmotrno računati pojavnost določenih žaljivk pred sodiščem, a kljub temu naj za orientacijo služi analiza pojavnosti določenih žaljivk v gospostvu. Moške so ponavadi ozmerjali kot tatove (cerkvene, samostanske, tatove jajc in krav...), vohune in lumpe (prim. tudi: Fuchs, 1999, 23–75) (Frank, 1995, 325), tovrstne žaljivke pa so predstavljale kar 29,8 % vseh žaljivk, zaradi katerih so bile pred sodiščem v omenjenem gospostvu vložene tožbe zaradi razžalitve časti.⁶

Da je takšna žaljivka resnično prizadela čast posameznika, opozarja še en primer iz obravnavanega obdobja. Gre za primer tožbe proti zakoncema Hribar iz leta 1704. Razžalitev posameznikove časti se je sicer zgodila v čisto drugih okoliščinah. Povod za izbruh konflikta je bila namreč sporna pot med različnimi lastniki zemljišč. Slutiti je, da so bile v neposrednem soočenju vseh vpletenih v takem dolgo časa trajajočem sporu izrečene različne žaljivke. Omenjeni primer dokazuje, da so bile nekatere bolj obremenjujoče za posameznikovo čast kot druge. Nekdo, ki je bil kot v tem primeru označen za tatu, veljal za prvega osumljenca, ko je bil v skupnosti kdo okraden. V sklop za sloves nevarnih žaljivk je sodila tudi žaljivka, ki jo je izrekla Marina hčerka Anžeta Kusa Martinu Vrihu, ki je bil v službi njenih staršev verjetno kot posel. Zabusila mu je, da je človek, ki si zasluži vislice (rdo. *Galgen werthen Menschen*) (AS-721, K 26, 25. 8. 1677). Tožba je toliko bolj izpovedna, ker je šlo za sprožitev formalnega postopka proti osebi, ki je imela boljši družbeni položaj kot on in je bila celo del gospodinjstva, v katerem je služil. Čeprav so bili posli v gospodinjstvu podrejeni avtoriteti hišnega gospodarja in gospodinje, je očitno menil, da lahko samo na formalni način prek sodišča reši svojo čast. Tožba se je končala tako, da je “hišna hči” Marina Kus na javnem kraju in v “prisotnosti različnih ljudi” javno preklicala svojo žaljivko. Tako se je tožnik opral suma, da je kdaj sodeloval pri kakšnem zločinu, kar bi zagotovo lahko ogrozilo njegovo iskanje služb. Njeno žaljivko so v protokolu označili kot “nepošteno” (*unbilligkeit*). Na izreden negativni učinek govornice na posameznika opozarja tudi baročni pridigar Basar z besedami: “*nikar ga naobropej ob njega poshtenje*” (Basar, 1734, 353).

Slab sloves, ki je bil tudi del družbene stigmatizacije posameznika, je že sam po sebi utemeljeval žaljivo obnašanje skupnosti. Tak primer je primer žalitve, v kateri je žaljivec menil, da je že sorodstvo z zločincem dovolj, da nekoga žali. Obtoženi v tem procesu

6 Poleg te skupine navaja še skupino žaljivk, povezanih s čarovništvom (11 %), žaljenje z imeni živali (6 %), primerjanje z norčki/pavlihama “Schelme” (26,7 %), povezovanje posameznika s tujcem (turek, cigan, jud) (2,7 %), žaljivka tat (29,4 %), ostali prekrški in zločini (morilec, “pitje krvi”, pijanec, berač (11,8 %) (Frank, 1995, 325).

zaradi razžalitve časti se sploh ni trudil, da bi zanikal svojo žaljivko. Še več, celo razložil je svojo logiko žaljenja. “Pasjemu” sinu, torej sinu vlačuge, je lahko skupnost odrekala večino pravic. V tem primeru je bilo dovolj že to, da je imel žaljivec neposredno izkušnjo s spolnim deliktom člana rodbine. Skupnost je očitno povezovala različne vrste spolnih deliktov med seboj in tako se je zdelo stranki v nekem drugem konfliktu povsem legitimno, da če je omadeževana čast rodbine, potem lahko njenega člana oblati s posebnimi žaljivkami. Sin Mateja Pretnerja je tožil Jurija Hribarja in njegovo ženo. Spor je sicer zanimal pot, ki je oziroma ne bi smela voditi čez Hribarjevo posest in po kateri naj bi Matej Pretnar vozil z vozom in tako verjetno povzročal škodo. Njegovega hlapca, ki je bil hkrati sorodnik tožnika, so namreč že pred desetimi leti obtožili sodomije, in zato je menil, da sme mladega fanta užaliti s takšnimi žaljivkami. Te pa bi lahko zelo prizadele sloves obrekovanega. Tožnik je zastopal drugačno stališče, namreč da ni tisti, ki mora odgovarjati in poplačati za njegove grehe in da ni čisto nič kriv, če je njegov sorodnik slab. Dodal je, da ne odgovarja za njegova dejanja, kot ne oče za dejanja svojega sina. Sklep te sodbe iz leta 1705 je bil seveda v prid tožnika: “*weillen der beclagte sich nicht gezimmet, den klager mit der gleichen höchst verleidenrischen reden zu iniurieren, als ist sye beclagte soliche vor gericht neben einer gebührenden abbit zu recuntieren schuldig mit vorbehalt der straff in welche sye deshalb billich gefahen.*” (AS-721, K 29, 10. 7. 1705, 979–981).

Sloves posameznika je lahko bistveno vplival tudi na odločitev sodišča v prid eni ali drugi stranki. Če je užival posameznik v svoji skupnosti določen ugled, potem so bili tudi uradni postopki drugačni. Ko je recimo leta 1749 nezakonski otrok Matija Kokolc vložil tožbo proti svojemu bratu in dediču po njegovem očetu Juriju Kokolcu, je obtoženi sin (AS-721, K 39, 10. 9. 1749, 117) najprej oporekal tožbi, če da je oče svojo ljubico že izplačal prek sodišča in da ima torej vse potrebne dokaze. A je takoj dodal tudi, da je tožnik “nemoralni fantina” (*liederlich Bursch*), ki zahaja v gostilne in da ni upravičen do sodnega varstva.

Posvetimo se še samim žaljivkam. Kljub praviloma skopim virom glede tega vprašanja, je pisar včasih vestno beležil žaljivke, in to kdaj celo brez uporabe salvatične klavzule – *salva venia* (prim. Sabean, 1994, 216–233), ki je drugače skoraj pravilo v vseh kazenskih protokolih in upravnih aktih. Omenjena okoliščina je lahko povezana z dejstvom, da so bile tovrstne formule namenjene zlasti nadrejenim avtoritetam, ki so še brale sodne protokole (Čeč, 2006, 339–362). Na splošno pa lahko trdimo, da spekter žaljivk, zaradi katerih so bile sprožene tožbe zaradi razžalitve časti, ni bil širok. Formalizirane oblike reševanja sporov preko nestranskega sodišča so pogosteje uporabljali tisti, pri katerih je obstajala resna možnost, da žaljivke prestopijo mejo obrekovanja. V sodni sobi je bilo tako najpogosteje slišati, da je bil nekdo užaljen z besedo “tat”. Omenjena žaljivka pa je bila izredno nevarna, saj je predstavljala del socialnega nadzora skupnosti in včasih tudi kriminalizacije posameznika. Čeprav so bili v preučevanem obdobju samo moški obrekovani z žaljivko tat, ta predstavlja kar 83 % vseh tožb zaradi razžalitve časti. Ko je Anže Vojvoda Juriju Povšinu ogradil breg in tako posegel čez mejni kamen med svojim poljem in poljem njega soseda, ga je žena prizadetega užalila z žaljivko tat. Spor je bil precej hud, saj je obtoženi v oba zakonca metal kamenje, svojo jezo pa je opravičeval ravno z žaljivkami, ki sta mu jih izrekla oba zakonca (AS-721, K 29, 24. 9. 1704, 901).

Obrekovanje ni nujno tako prizadelo posameznikove časti, da bi bile zaradi obrekovanja prizadete njegove ekonomske in druge povezave v skupnosti. Na sodišče vložene tožbe so dokazovale tudi izjemen ugled posameznika. Andrej Rozman je bil očitno v vaški hierarhiji precej nižje kot njegov tožnik Jakob Finžgar. Zato je tožnik že takoj na začetku sodniku ponovno predstavil svojo tožbo in posebej poudaril, da je Rozmanovo obrekovanje zelo prizadelo in ogrozilo njegovo čast, da je bil torej zaradi svojega častnega imena z obrekovanjem zelo prizadet. Andrej Rozman se zato sploh ni upal oporekati obtožbi, ampak je svojo podrejenost kazal tudi na sodišču: v sodni kamri je tožečega prosil za odpustanje (*Abbit*). Hkrati pa je zatrjeval, da ve o tožečem samo dobre stvari in da ga bo vedno imel za častnega človeka (AS-721, K 40, 13. 12. 1749, 132).

Za določen del dobro situiranih posameznikov v vaški skupnosti je bilo posebno žaljivo tudi primerjanje s poklici, ki so v družbi veljali za nečastne. Jakob Valant je tožil Martina Kristana, ker ga je ta užalil z besedami, da je odrli crknjeno žival (AS-721, K 29, 14. 12. 1702, 666).⁷ V prvi polovici 18. stoletja, ko v družbo še ne vstopa razsvetljenska logika o družbeni enakosti vseh poklicev, podkrepljena s strani monarhov prek posebnih patentov, so predstavljale tovrstne žaljivke v družbo integriranemu in verjetno sorazmerno situiranemu človeku, kot nakazuje omenjeni primer, precej hudo žalitev. Ta kvaliteta je bila pomembna v ekonomskih odnosih. Zaradi svojega poklica in okoliščin dela, ki ga je opravljal, je bil določen posameznik odmaknjen na rob gospodarskega življenja skupnosti. Enak učinek pa so sprožile govornice, ki so posameznika primerjale z identiteto človeka, ki se je nahajal na družbenem in ekonomskem robu. Podložnik blejskega gospodstva Anže Zupan je leta 1755 zaradi žalitve svojega sina z besedno zvezo “*zbiratelj špeha*” vložil tožbo na patrimonialnem sodišču in tvegala, da mu bodo naprtili stroške procesa, če žalitve ne bo dokazal. Kljub temu, da je zgolj namigoval na v družbi prezirane prakse revežev, je takšno namigovanje kot žaljivko sprejelo sodišče, ki je sprožilo uradni postopek. Anton Čop naj bi ga užalil zgolj s tem, da je njegovemu sinu nadel tak vzdevek. Tožbe se je slednji precej ustrašil in je zato na sodišču nastopil s premišljenim vedenjem in taktično izbiro odgovorov. V svoj bran je dodal celo, da ni pravično, da kdo širi takšne govornice in da so mu neutemeljeno pripisali “netenje” tovrstnih govoric. Da bi se izmaknil tožbi, je seveda zatrdil, da smatra tožnikovo družino za častitljivo in pošteno (AS-721, K 41, 9. 11. 1755, 733–734). Zaradi pomanjkanja podatkov iz vira ne moremo sklepati, ali gre za isto osebo, ki je zaradi obrekovanja tožila že leta 1749. Je pa sodnik dodal, da ga oprostí vsakega pravnega dejanja, saj je na sodišču pokazal vso čast, ki gre častnemu in dobremu sosedu in ga pobaral, naj se v prihodnje izogiba takim žaljivkam (*Spiz Namben*). Podobno dejanje, ki ga lahko označimo kot obrekovanje, se je zgodilo tudi v primeru spora med Tomažem Polcem, ki ga je Mina Bergant označila kot tatu, “*ki je ukradel več, kot je bil vreden*” (AS-721, K 39, 6. 4. 1750, 161v).

Tipičnost izbire žaljivk glede na spol kaže spor med Adamom Kunčičem in Katarino Zupan. Ženska je moškega užalila z žaljivko “stari propadli tat”, on pa ji je zabrusil, da je “vlačuga” (AS-721, K 29, 24. 9. 1704, 895–896). Žaljivke žensk so najprej ciljale na nji-

7 Tovrstne prakse so bile sicer naprej pridržane predstavnikom nečastnih, ponavadi umazanih poklicev, ki so bili v večjih okoljih diferencirani na številne poklice od konjedercev do grobarjev (prim: van Dülmen, 1990 in 1999; Nowosadtko, 1993, 362–381).

hovo dvomljivo spolno čast in telesno integriteto, zato je bila tudi najpogosteje izrečena žaljivka vlačuga. Žaljivka, ki je ravno tako posegala na področje spolnosti, a v tem primeru moške spolnosti in ki je tudi namigovala na pakt s hudičem, je bila žaljivka sodomit. Druga huda žaljivka, ki je bila nekoliko pogosteje izrečena ženskam, je bila čarovnica, zlasti zaradi vsesplošne prepričanosti v nadnaravne moči in nadnaravne prakse določenih ljudi. V to skupino sodi tudi v uvodu predstavljeni primer. Sum pakta s hudičem, ki je bil zelo prisoten v podeželskih skupnostih, v tem deželskem sodišču pa je bil zlasti pogost v času nekaterih upraviteljev gospostva. V primeru takšnih obrekovanj je sodnik nastopal tudi v svoji funkciji, ki mu je bila dana s strani oblasti - države, da mora skrbeti za javni red in varnost. Če je bil upravitelj dovolj podkovan v pravu, potem je dvomljive sume storitve zločinov obravnaval kot tožbe zaradi razžalitve časi. Tako je recimo opral posameznike vsakršnega suma zločina. Zlasti je na tak način opravil s sumom dveh relativno pogostih zločinov, ki sta bila v novoveški skupnosti dojeta kot zločina sodelovanja s hudičem: pri sodomiji in pri čarovništvu.

Nesprejemljivo je bilo tudi kršenje drugih družbenih pravil, kot je bila pravica do varnosti na lastnem posestvu in v svoji hiši,⁸ v kateri je suverena avtoriteta hišnega gospodarja. Takšno tožbo je leta 1749 vložil Matevž Petrič proti Anžetu Zupanu in Martinu Simiču. Za oba je trdil, da ga nista samo obrekovala "*spotlich ausgemacht*", ampak da sta tudi metala kamenje proti hiši. S svojimi dejanji sta motila "hišo", torej ostale prebivalce v njej. Iz nadaljevanja sodnega procesa pa ugotovimo, da obtoženi ni užalil njega, ampak njegovo ženo. Tej je dejal, da naj bolj pridno žanje desetino in da naj mu ne povzroča škode (najverjetneje s svojo lenostjo), kar je bil šele začetek sodnega prepira. Tožnik je nadaljeval, da lahko pripelje še dvajset prič, ki bodo potrdile, da je užalil njega in njegovo ženo in da jima je tudi grozil, da ju bo pretepel do smrti (AS-721, K 40, 20. 8. 1749, 114). Z vodenjem tovrstnih sodnih procesov je upravitelj zgolj opravljal svojo primarno funkcijo razsodnika v okviru izvrševanja patrimonialnega sodstva. Ker je v tem primeru obtoženi priznal, da je žalil tožnika, je imel sodnik vse potrebne pogoje za izrek sklepa. V tem primeru pa je ravnal zelo pragmatično. Preden bi se pred sodiščem zvrstila cela množica prič, je tožbo sklenil z naslednjim sklepom: "*Zu abkürzung aller weitleufigkeit scheint die Beklagte den Klager wegen der wider Ihme und sein Weib etwa ausgegossenen Schmahreden [...] allen Schmahred und Uneingkheit bey Straf in Golt gänzlichen zu endthalten schuldig.*" (AS-721, K 40, 6. 9. 1749, 114v–20). Omenjena zahteva po izogibanju žaljenja je veljala tako za tožnika kot za njegovo ženo, zagrožena kazen pa je bila visoka, saj je redko kateri prebivalec na podeželju posedoval zlat denar (AS-721, K 40, 10. 9. 1750, 20).

Z uporabo žaljivk, ki so namigovale na to, da je užaljeni storil zločin (npr. *Galgen werthen Menschen*) (AS-721, K 26, 25. 8. 1677), gre s strani obtoženega za odrekanje mesta v lokalni skupnosti. V primeru takšnih žaljivk spol ni odigral odločilne vloge. Z

8 Koncept O. Brunnerja "hiše" kot skupnosti, v kateri je imel glavno vlogo hišni gospodar, je sicer v zadnjih letih doživel številne kritike, saj ne gre za prostor, kjer bi bilo zasebno popolnoma ločeno od javnega, v katerega ne bi posegala oblast ali okolje (Eibach, 2004, 185–188). Navkljub vsem kritikam je dokazano, da je termin celotna hiša predstavljal pomembno pravno in politično kategorijo.

uporabo tovrstne žaljivke je obrekovalec obrekovanemu dal vedeti, da je njegovo mesto med iz družbe izločenimi nečastnimi posamezniki.⁹

PROSTORI IN ČASI GOVORIC

Primer domnevnega Komarjevega pakta s hudičem opozarja, da so se govornice hitreje in bolj pogosto širile v času, ko so se člani vaške skupnosti zbirali ob pristočasnih aktivnostih. Celoten pogovor se je odvijal na dan, ko je bilo dela manj ali je bilo to prepuščeno hlapcem in deklam, na tistih kmetijah, kjer je bilo to mogoče, in da je bil to tudi čas, ko so se posamezniki bolj načrtno družili med seboj. Iz načina predstavitve dogodka v sodnem protokolu lahko trdimo, da lahko s terminom govornica označimo govorjenje o dogodku.

Pri učinkih obrekovanja na posameznika in pri hitrosti razširjanja govornice je pomembno vlogo igral tudi prostor, kjer se je obrekovanje zgodilo, in kdo je bil v tistem času prisoten na določenem prostoru. Naj navedemo zgolj en primer. Adam Kunčič je obtožil Katarino Zupanc da je blatila njegovo čast najprej v privatnem okolju njegove hiše in nato še na cesti “kar tri dni zapored”. V svoji tožbi je posebej poudaril, da so žaljivke slišali različni “častni ljudje” (AS-721, K 29, 24. 9. 1704, 895–896). Učinek blatenja oziroma obrekovanja ni bil enak, če so bili v dogodek vpleteni naključni ljudje, ampak je bilo posebej pomembno, če so bili v dogodek vključeni vplivni ljudje. Tudi v primeru Komarjevega pakta s hudičem iz izjav petih moških izvemo, da se je nenavaden dogodek, ki je bil povod za vložitev tožbe, zgodil na cvetno nedeljo v cerkvi (ni sicer jasno, ali je bila cerkev v vasi ali v kateri od sosednjih vasi), v kateri je bilo zbranih še več članov vaške skupnosti kot ponavadi, saj je bil praznik. Vsaj kdo iz vseh gospodinjev, ki so sestavljale določeno skupnost, je prisostvoval ceremonialu in je opazil nenavaden dogodek, ki je bil povezan s to mašo. Prav zato se je “novica” o nenavadnem dogodku hitro razširila po vaški skupnosti. Najprej sicer v “javnosti” vaških hiš, kar je v protokolih posebej omenjeno in je verjetno vedno tako izpostavljeno tudi zaradi jurisdikcije patrimonialnega sodstva.¹⁰

Sklepamo lahko, da zbiranje moških v hiši prvoobtoženega ni bilo naključje. Še več, zdi se, da je v tem primeru šlo za kmečko hišo, ki je hkrati v času, ko se ni odvijalo kmečko delo, postala gostilna (Krug Richter, 2003a, 99–118). Večina prič je pričala, da so bile o dogodku poučene še isti dan dan. Pri širjenju novice o začarani butari so sodelovali moški in ženske. A kljub temu so bili na sodišču zaslišani samo moški. Tudi obtožena obrekovanja sta bila moška. Pozneje je govornica o začarani butari prešla fazo prve novice. Postala je novica, ki jo je moral slišati vsak, ki se je prišteval med vaško skupnost, na kar opozarjata dve priči. Osebi z istim imenom in priimkom sta si govornico izmenjali naključno, ko je ena drugo zagledala pred svojo hišo. Drugemu je novico sporočil njegov hlapec.

9 Dodatni, pogosto simbolični element tovrstne izločenosti, je bil izgon posameznika iz skupnosti, s katerim so mu odrekli vse pravice in pravno zaščito.

10 Prostor hiše je bil namreč že po rimskem pravu okolje potestas familias, ki so ga označili tudi kot nedotakljivost hišne skupnosti t. i. Ganzes Haus, in zato prostor, v katerega je lahko zemljiški gospod s svojo jurisdikcijo vstopal le v določenih okoliščinah. Sistem celotnega gospodinjstva naj bi namreč zagotavljal zelo obsežne naloge, ki so zahtevale malodane gospodarsko in institucionalno oskrbo.

A že v tej manjši skupnosti, ki je skupaj preživljala prosto nedeljsko popoldne, so bili posamezniki, ki so bili bolj družbeno angažirani od večine. V tem primeru je bil to Matevž Žumer. Domnevamo, da je moral imeti v vaški skupnosti neko javno funkcijo, saj je na vsak način hotel izvedeti, kdo je obtožen pakta s hudičem. Imena skupnosti potencialno “nevarnega človeka” med temi, ki so se o dogodku pogovarjali, ni izvedel. Njegovo radovednost je potešila šele čez nekaj dni žena ene od na sodišče poklicanih prič.

Čeprav so nekateri avtorji iskali moške in ženske prostore govoric, bi lahko rekli, da to ni veljalo za novice, ki so se širile v prostem času. Pomembni prostori pristočnega razširjanja novic so bili še prostor okoli cerkve, trga, vaške gostilne in tistih kmečkih del, kjer je posamezno kmečko gospodarstvo potrebovalo dodatno delovno silo, na primer ob žetvi, mlačvi, sekanju drv. Priložnost za seznanjenje in širjenje govoric je predstavljal tudi sprejem popotnika, potujočega trgovca ali obrtnika ter potujočega berača, ki ga je sprejela določena družina. Hkrati pa je bilo sklicevanje na tujce tudi del strategije, kako izničiti svojo odgovornost pri razširjanju govoric.

Čeprav govorice niso nujno predstavljale privilegiranega vedenja, pa so imeli tako moški kot ženske privilegirane prostore za širjenje določenih govoric – npr. govoric o prikritih nosečnostih. Nosečnost je zadeva ženskega telesa in privilegij ženske, do katerega moški ni imel dostopa. Zato so se takšne govorice najprej razvile v prostorih ženskega dela in pristočnih aktivnosti – ob pranju perila, ob kuhanju in ob nošnji vode iz vaškega zbiralnika. Moški pogovori pa so se kdaj odvijali tudi ob odhodu na sejem in na poti v gozd. Novice o spolni integriteti posameznice so se širile tudi v posebnih skupinah, kot so bile skupine mladih moških, o čemer priča tožba samske Neže Mencinger. V tem primeru je šlo za širjenje informacij o njenem ljubimcu in le-ta je storila vse, da si ne bi zmanjšala poročnih možnosti, saj so skupini očitno pripadali tudi njeni snubci.

V Komarjevem primeru nihče od vpletenih v govorico, vsaj tako so trdili na sodišču, ni nikoli z imenom omenil obrekovanega. Vsi vpleteni v pogovor o nenavadno nemirni butari so zagotavljali, da se je govorilo zgolj o dogodku in ne o posamezniku, katerega čast je bila zaradi dogodka ogrožena. V okoliščinah teh obtožb čarovništva so priče s svojimi pričevanji oziroma izjavami načrtno zmanjševale odgovornost toženih, saj so trdile, da moški, udeleženi v govoricah, niso prešli meje opravljanja in da so Komarja posredno označili kot “dobrega” moškega. Celo prvoobtoženi je branil čast obrekovanega človeka, češ da je pri njem že pil mleko (AS-721, K 29, 1704, 825–829). Za moderno percepcijo nekoliko nenavadna formulacija je opozarjala na njegovo vključenost v skupnost in na solidarnost, ki jo je gradil z njo, kot za podobne primere na Švabskem ugotavlja Barbara Krug Richter (Krug Richter, 2003, 212–228). V nasprotju s pričami v primeru Petra Komarja pa je Neža Mencinger točno razložila, kdaj so jo užalili in obrekovali. Prvič se je to zgodilo, ko je Mencinger prišel mimo njene hiše in ji zabrusil, da ni bilo pravično, da je moral njegov sin javno preklicati svoje besede (AS-721, K 29, 23. 2. 1706, 1043). Drugič pa je govorice slušala na praznik svetih treh kraljev, ko se je vračala iz mlina. O njej so se pogovarjali drugi sovaščani, ki so bili na praznični dan tudi nekje na poti oziroma v družbi. Ker je bila pogosto zdoma, jo je poklicani na zagovor – Mencinger menda užalil z besedo, da je čarovnica. Drugi del spora pa se je odvijal okoli njenega nemoralnega spolnega življenja: obtoževali so jo, da je za nekim košem imela “nekaj z Italijanom”.

Predstavljene okoliščine primera opozarjajo tudi, da je bila moč obrekovanja enaka ne glede na spol obrekovalca in da je obrekovanje v tem primeru doseglo mrežo ljudi, v kateri je tožeči uveljavil in ohranjal svoj družbeni položaj. Zato so se informacije širile tako med moškimi in ženskami. Iz izjav prič v procesu, ki ga je sprožil Peter Komar, je razvidno tudi, da so se govornice hitro razširile med celotno skupnost, tako med moške kot med ženske.

Po zaslišanju nadpovprečnega števila prič je sodnik v Komarjevem primeru odločil, da obtožena nista tista, ki sta začela širiti novice in da mora Komar vložiti tožbo proti drugim ljudem, za katere se zdi, da so sprožili novice. Tožeči tako ni dosegel prepovedi širjenja takšnih novic o njem, kar se je ponavadi zgodilo pri neupravičenem obrekovanju, niti ni dosegel, da bi bili obtoženi prisiljeni “na javnem kraju” preklicati svoje izjave. Kraj in čas, kjer se je preklicalo obtožbe, je bil bolj pomemben kot sam prostor govoric. Ko je bil Jurij Žider obtožen kraje ovce, se je preklic obtožbe in javno spravo (*öffentliche abbith*) po neuspeli preiskavi, “vizitaciji” njegove hiše, v kateri niso našli ukradene ovce, zgodil na praznik Janeza Krstnika pred cerkvijo in ob prisotnosti župana Savice in štirih častnih mož (AS-721, K 25, 27. 7. 1679).

DRUGE FUNKCIJE GOVORIC

Tudi znotraj posamezne skupnosti in daleč stran od formalnega prava so imele govornice zelo pomembno funkcijo socialne kontrole. Vzpostavljale so namreč kolektivno pozornost, torej pozornost skupnosti z namenom, da bi se našli dokazi zločina, preprečilo ogrožanje javne varnosti v skupnosti in kar najhitreje povrnilo škodo oškodovancu. Zaradi slabega sistema zagotavljanja javne varnosti s strani oblasti je bila vaška skupnost sama s svojimi mehanizmi, zlasti s pomočjo govoric, tista, ki je poskrbela za lastno varnost. Poleg varnosti premoženja posameznika so osrednje točke socialne kontrole skupnosti predstavljali ravno spolni prekrški, ki so bili zagotovo del vaških kolektivnih strategij nadzora nad rodnostjo. V skupnostih, kjer je nadnaravno zavzemalo posebno mesto, je bil pomemben tudi nadzor nad ljudmi, za katere so domnevali, da so posedovali posebne nadnaravne moči, saj bi lahko s svojimi praksami v določenem trenutku skupnosti tudi škodovali.

Zelo pragmatično funkcijo so imele govornice o domnevnih tatovih. Posamezniki in lokalna skupnost so govornice kot prenos informacij izkoriščale pri iskanju ukradenega blaga. O kraji pri Andreju Okornu so v vaški skupnosti govorili še veliko časa. Na prosti dan, po nedeljski maši, so se v njegovi hiši zbrali sovaščani. Prva informacija, ki jih je zanimala, je bila, ali je že našel tatu in ali je dobil nazaj ukradeno premoženje. To nedeljo so se med vaščani na različnih javnih in zasebnih prostorih izmenjale informacije o domnevnih osumljencih. Izmenjevale so se tudi informacije o nenavadnem vedenju nekega fanta, ki se je preživljal z delom v precej oddaljenem rudniku, kjer naj bi popival in se nažiral. Po vasi so se širile tudi govornice, da verjetno zločina ni storil sam. Od tovrstnih govoric do neposrednega soočenja storilca in oškodovanega tudi v tem primeru ni minilo veliko časa. Celoten konflikt se je najprej poskušal rešiti na neformalni ravni. Po prvem soočenju je sledila povrnitev ukradenih stvari. Povračilo je bilo ritualizirano in povezano s fizičnim obračunom. S tem dejanjem se je konflikt, ki je nastal s krajo, rešil na neformalni ravni.

Problem omenjene tožbe in njene pojavnosti pred sodiščem ni bil v žalitvi, ampak v pretirani uporabi nasilja. Med podobne primere spornih govoric sodi tudi tožba Martina Weinzla proti Pavlu Arhu. Prvi je zahteval “večni molk” (“*perpetuum silentium*”), da je bil kriv za izginotje nekega orodja, čeprav se je drugi izmikal, da je v skupnosti oznanil le, da je to orodje izgubil (AS-721, K 29, 29. 3. 1704, 821).

Kot učinkovite so se govorice in sloves posameznika pokazale zlasti zaradi pomanjkanja drugih oblik formalnega družbenega nadzora npr. nadzora sodnih slug ali policijskih sil. Oškodovani in njihovi pomočniki so namreč pogosto prišli k domnevnemu storilcu in naredili hišno preiskavo. Če so pri tem našli ukradeno blago, je bila legitimna tudi uporaba nasilja. Čeprav je bil vaški linč kot ritualizirana oblika nasilja dovoljen in legitimen, je bilo tudi v takšnih primerih, kot je bil recimo primer Okorna prestopanje meje legitimnosti uporabe nasilja kaznivo. Podobno je bilo tudi v sodnem primeru Pavla Jakopiča. Zato se je Pavel Jakopič na sodišču izmikal obtožbam, da tatu ni tolkel po roki s sekiro (AS, AS-721, K 29, 24. 3. 1704, 704). Neformalna pomiritev z ritualiziranimi oblikami nasilja so pogosto zaključili konflikte, a kdaj se je vendarle zgodilo, da so primeri prišli pred sodišče. Matej Radič je tožil Petra Goloba, da ga je “našel v svojem hramu”. Takšna izjava pa je že pomenila dovolj utemeljen sum, ki je sodniku nalagal dolžnost, da proti posamezniku sproži preiskovalni postopek. In v tem primeru je sodnik civilno tožbo uporabil kot dokaz zločina in na podlagi pričanja sodnika izrekel kazen po kazenskem postopku. Pri tožčem Radiču je tožnik, ko ga je zalotil v kozolcu, našel fižol “ponnen” (Bohnen). Omenjeni sodni spor opozarja, da so bili načini, kako se je razrešilo neko odklonsko oziroma deviantno dejanje, odvisni od položaja posameznika v podeželski skupnosti, ki je bila odvisna tudi njegovih sorodstvenih in klientelnih vezi. Ker je Golob zalotil Radiča ponoči v žitnem kozolcu in ga zato upravičeno obtožil, da je tat, je bilo njegovo pričanje za sodnika dovolj. Žrtev, ki je vložila tožbo, se je takoj spremenila v storilca kaznivega dejanja. Sodba je bila kratka: tožeči ni bil obrekovan, ampak je storil prekršek, za katerega si je prislužil kazen (AS, AS-721, K 45, 22. 9. 1768, 27). Nekoliko drugačen sodni proces se je odvil leta 1699, ko je Gašper Štein obtožil Matevža Dežmana, da mu je ukradel 20 srebrnih kranjskih srebrnikov, ki jih je ta nekoč skril v zid. Ko jih je v svojem zidu ponovno iskal, jih ni našel. Obrekovani je bil po njegovem mnenju edini človek, ki ga je lahko osumil, da mu je izmaknil skriti denar. Spor je sodišče rešilo tako, da je od tožečega zahtevalo očiščevalno prisego (AS, AS-721, K 29, 2. 9. 1699, 181), s katero pa se je opral vsakršnega suma storitve zločina. Seveda takšne prisege ne bi mogel dati, če bi imel slab sloves ali bi bil označen kot nečasten. Vrednost odtujenega premoženja je bila tako velika, da je že sodila v okvir kazenskega sodstva. V nasprotnem primeru bi moral sodnik sprožiti postopek preiskovanja zločina, ki bi glede na okoliščine osumljenca sicer opralo vsakršne krivde, a bi bilo tudi neprimerno dražje. Podoben spor med domnevnim storilcem malefičnega dejanja in oškodovanim je sodnik leta 1755 zaključil s prisego, t. i. “*juramentum decesivum*”. V tem primeru je tožečega oškodovani lastnik Miha Bešter tožil zaradi domnevne kraje. Ker pa je imela kraja oteževalne okoliščine, je po kazenskem materialnem pravu kar že spadala med t. i. “klasificirane” zločine. Zato je moral sodnik dokazati, da se ta domnevni zločin ni zgodil. Od osumljenega je zahteval, da priseže in tako dokaže, da ni lastniku izmaknil dveh panjev čebel, ko jih je dobil v najem.

Še veliko prej kot v primeru tatvin se je vaški pregon domnevnih zločincev, najprej prek govoric in nato prek linča, sprožil po požarih. Osebe, ki so jih sumili požigov, so vaške skupnosti dojemale kot veliko bolj nevarne za javno varnost, saj so s svojimi dejani ogrozili veliko več ljudi.

Zaradi tihih, a v trenutku iskanja zelo glasnih govoric o domnevni nosečnosti, se je odkrilo marsikatero detomorilko. Neposredna kontrola vaških skupnosti se usmerja tudi na področja nadzorovanja spolne morale – torej na nadzorovanje nedovoljene spolnosti neporočenih članov skupnosti. Na polju nedovoljene spolnosti gre zlasti za novoveško dojetje zločina kot dejanja, ki prinaša nesrečo celotni skupnosti. Nedovoljena spolnost kot izredno nemoralne grešne prakse so namreč povzročale božjo jezo. Ta pa se je kazala kot nesreče, ki so zadele celotno skupnost. Zato je skupnost zlasti od začetka zgodnjega novega veka, ko se teorija o božji jezi zelo razširi, preganjala spolne prekrške.

Nadzor nad spolnostjo posameznika pa je skupnost poleg govoric in obrekovanja izvajala še prek drugih mehanizmov nadzora. Zlasti to funkcijo opravljajo skupine mladih moških in žensk (Zemon-Davis, 1975, 97–123; Cavallo, 1990, 73–109).¹¹ Spolno moralo žensk so nadzorovale zlasti ostarele ženske, saj so bile tiste, ki so imele veliko izkušenj in so na podlagi teh bolj kot druge ženske prepoznale znake nosečnosti. Nadzor nad ženskim telesom je torej v domeni žensk in ženske so bile tiste, ki so prve razširile govorice o domnevni nosečnosti neporočenega dekleta, ženske ali vdove. Če so bile mnoge tožbe zaradi razžalitve časti s strani sodišča razsojene hitro, je bilo ravnanje upravitelja, ko se je pred njim zglasila ženska, ki je prijavila posebno vrsto obrekovanja, ki je mejilo na zločin, precej drugačna. Ko je na praznik Janeza Krstnika sin Matevža Mencingerja, prav tako Matevž, vsaj dvema drugima mladeničema (torej je očitno šlo za mladostniško skupino) povedal, da je Neža Mencinger, skakala čez plot, je ta tožila tako sina kot hčer omenjenega človeka, ki je nosil isti priimek kot ona (AS-721, K 29, 23. 2. 1706, 1043). Njegova hči je bila še bolj neposredna, tožečemu dekletu zabrusila tudi, da bi ji moral nekdo drug narediti "tisto", kar ji ni neznan tujec. Govorice o spolni nemoralnosti so imele na posameznico zelo negativni učinek. Zaradi jeze, ki so jo vzbudile pri materi, je ta užalila Marino Marolt, da je zakoncema Francu in Anči Hribar izrekla celo vrsto žaljivk. Za te se je na sodišču sicer opravičila, menila pa je, da je bilo obtoževanje njene hčere Mine, da je noseča, enako nepravilno kot so bile žaljivke, ki jih je izrekla ona. Tožeča Anča Hribar je hotela sicer izničiti svojo krivdo za obrekovanje in je trdila, da je govorila samo tisto, kar je slišala od drugih (AS-721, K 39, 28. 2. 1750, 149 v).

EPILOG

Trdimo lahko, da so bile govorice del vsakodnevne komunikacije v zgodnjeno-veških skupnosti in ena izmed temeljnih značilnosti t. i. *face to face community*. Zaradi visoke nepismenosti, se je v takšnih skupnostih večina informacij prenašala od ust do ust.

¹¹ Nadzor mladostniških skupin je del *rites de passage*. Zato gre za ritualne oblike vedenja, ki so povezani z drugimi rituali. Vsekakor pa je tudi takšna ritualna oblika izražanja nasilja družbeno utemeljena in je bilo tudi nasilje nad tistimi, ki so prekršili spolno moralo, legitimno.

V razpravi analizirane primere je v pisnem spominu ohranila bodisi želja posameznika po obnovitvi lastnega ugleda bodisi so predstavljali del korpusa informacij, ki jih je zbiralo sodišče kot institucija, ki je bila zadolžena za zadeve javne varnosti. Govorice so kot posebna oblika komunikacije v družbi zajemale različne funkcije in vplive, ki so jih imele neposredno na posameznika in skupnost. Opazno vlogo so odigrale pri obveščanju skupnosti in posameznika in zato so predstavljale pomemben element socialne kontrole skupnosti. Po drugi strani pa so bistveno vplivale na vlogo posameznika v ožji skupnosti.

S stališča posameznika je lahko govorica, ki se je nanašala nanj, predstavljala zgolj enkratni dogodek užalitve, lahko pa je šlo za dalj časa trajajoče obrekovanje, ki je bistveno ogrozilo njegov položaj v družbi. V vseh primerih tožb zaradi razžalitve časti ni šlo za ogrožanje položaja posameznika v družbi. Pogosto je meja med obrekovanjem in dejansko grožnjo, ki jo je predstavljala govorica, ravno v njeni funkciji kot sredstva socialnega nadzora.

V določenih primerih tožb zaradi razžalitve časti je torej sodni postopek pomenil zgolj potrjevanje in utrjevanje položaja, ki je pripadal posamezniku v skupnosti. Zlasti če je sporne žaljivke izrekel nekdo, ki je bil nižje na lokalni hierarhični lestvici in manj časten od posameznika, ki je vlagal tožbo. Tovrstne žaljivke so bile ponavadi izrečene v prepiru, ki je predstavljal samo del dalj časa trajajočega spora. Četudi je šlo za podobne žaljivke kot v primeru tožb zaradi razžalitve časti zaradi obrekovanja, posameznikova čast oziroma sloves ni bil tako neposredno ogrožen kot je bil v primerih obrekovanja. V tem tipu konfliktov in sodnih procesov, ki so sledili, je bila žaljivka izrečena samo enkrat in se ni prenašala v skupnosti kot govorica.

Na podlagi predstavljenih virov lahko trdimo, da so bile glavne značilnosti govoric naslednje:

- Govorice, ki prerastejo v obrekovanje, se pogosto neposredno povezujejo s socialno kontrolo skupnosti na področju javne varnosti, varnosti premoženja (tatvin, požigov) in zločinov, ki ogrožajo skupnost. Takšno dožemanje nevarnosti je povezano z religioznim razumevanjem ureditve sveta in družbe, ker lahko zločini kot žalitev boga prinašajo skupnosti nesreče, saj te odražajo božjo jezo).
- Govorice imajo lahko pomembno funkcijo nadzora in varovanja premoženja, njihov glavni namen pa je odkritje kršitelja in restitucija ukradenih ali poškodovanih stvari.
- Žaljivke, ki so izrečene v času konflikta, manjšega spora in ekscesov, zlasti pretepov, predstavljajo del neformalnega reševanja konfliktov. V slednjem primeru so se tožbe praviloma vlagale tako zaradi škode, ki je nastala v pretepih, in ne zaradi žaljivke same. V takšnih primerih je bila telesna integriteta in škoda na lastnini bolj pomembna od prizadete časti. Prizadeto čast pa so si posamezniki povrnili na različne načine. Včasih je bil dovolj že pretep oziroma je to prizadetost na "neformalni" in ritualizirani način reševal pretep. Pritožba na sodišče pa je bila bodisi posledica prekomernih telesnih poškodb, ki jih je povzročila pretirana uporaba nasilja, ali pa je oškodovani menil, da so bila neformalna sredstva reševanja konfliktov uporabljena nepravilno in neprilumno.

Ob analizi sodnih procesov zaradi razžalitve časti pa se odpira tudi vprašanje o višini sodnih stroškov in posledično o tem, iz katerih družbenih slojev so prihajale stranke, ki so vlagale tožbe na sodišču. Trdimo lahko, da so del tožb zaradi razžalitve časti vlagali zlasti premožnejši in v skupnosti dobro situirani posamezniki, saj so bile tožbe povezane

z relativno visokimi sodnimi stroški. Že pridigarji so v moralnih pridigah opozarjali, da lahko tisti, ki so preveč jezljivi, zapravijo svoje premoženje na sodišču. To hkrati pomeni, da so ga morali imeti. Sodni protokoli sicer le redkokdaj govorijo o stroških takšnega reševanja konfliktov. V eni od dražjih sodnih obravnav se tožeči strani nista mogli zediniti o tem, kdo bo plačal sodne stroške in zato so postali predmet nove tožbe. Tožbo zaradi razžalitve časti pa so izvedli v dveh delih in se je zaključila z očiščevalno prisego, s katero se je toženi opral vsake krivde. Dražji pa je bil ta pobot zato, ker je to edini primer, iz katerega je razvidno, da se je spor končal s slavnostno pogostitvijo kot delom pravnega ceremoniala. Za proces in sklep so zaračunali 40 krajcarjev, za izdelavo listine (“*brief*”), s katero so potrdili, da je obtoženi podal “*iuramentum purgationis*”,¹² so zaračunali 1 goldinar, 46 centov in dva solda, skupaj 5 goldinarjev. Poleg formalnega dela sodbe na sodišču omenjeni primer kaže, da je obstajala tudi neformalna pomiritev spora. Za pogostitev, ki je neformalno zaključila primer, je moral tožeči odšteti 5 goldinarjev in 20 krajcarjev za izstavitve končnega računa (*Expens Abschied* 40 kr.). Račun se je zaključil s srebrnikom kranjske veljave, ki je bil vreden 2 goldinarja in 40 krajcarjev (AS-721, K 29, 5. 10. 1699, 189).¹³ Vsekakor primer dokazuje premožnost obeh v spor vpletenih strank. Tisti, ki si je privoščil vložitev tožbe, je večkrat moral imeti dovolj premoženja, da je to storil. Če tožbe ni dobil, so bili vsi stroški na njegovih plečih.

Po drugi strani pa se med tožbami zaradi razžalitve časti najdejo tudi tožbe slabše situiranih posameznikov, ki so bile sprožene tudi zaradi interesa upravitelja patrimonialnega sodstva. Gre za primere, ko je zaradi govoric obstajal utemeljen sum, da se je zgodil zločin. In tudi takšni primeri se na sodišču odvijajo kot primeri tožb zaradi razžalitve časti. V takšnem sodnem postopku gre za povrnitev časti posameznika, ki opravlja dve funkciji – poleg povrnitve časti posamezniku pomeni tudi zaključek poizvedovanja o njegovi povezanosti z domnevnim zločinom. Sum je bil včasih tako močan, da je moral posameznik dati eno od priseg, ki so bile tako kot druge oblike sodnih procesov natančno definirane. Ta okoliščina razloži precej veliko pojavnost primerov obrekovanj posameznikov kot tatov, sodomitov, čarovnic in čarovnikov v sodnih protokolih.

Seveda se ob tem pojavlja vprašanje, kako si je obrekovani povrnili čast in rešil konflikt, ki ga je povzročil. Ena od možnosti je bila vložitev tožbe na nižjem patrimonialnem sodišču in na podlagi teh primerov je mogoča analiza funkcij govoric. To možnost, ki jo okarakteriziramo kot formalno, so dopolnjevale druge, ki jih lahko definiramo kot neformalne. Mednje je spadala mediacija, torej reševanje konflikta s pomočjo posrednikov, torej vplivnih posameznikov iz vaše skupnosti. Konflikti so se reševali tudi na bolj na-

12 Ta vrsta prisega je predstavljala eno izmed petih tipov pravno določenih načinov priseg (prim: Ribnikar, 1976).

13 Za primerjavo omenjenih cen smo vzeli inventar kmeta Jakoba Pohra, ki je nastal leto ali dve prej in je zapisan v istem protokolu. Na podlagi inventarja izvemo, da je vat mazelana v tem času stal v tem gospostvu 10 krajcarjev, mernik žita pa 53 krajcarjev in en sold, 9,5 vatov volne pa 2 goldinarja in 6 krajcarjev (AS-721, K 29, 26. 11. 1699, 204, 205). Še več bi stal postopek po sodnih taksah, ki jih posreduje Ribnikar in sodijo v leto 1746: čeprav je sestavitev sodbe ohranila isto ceno, obema strankama pa niso recimo zaračunali zaslišanja prič, za zaslišanje vsake bi po taksi iz leta 1746 morali plačati 13 krajcarjev (Ribnikar, 1976, 15–16).

silen način – s pretepom. Tako je storil Jurij Novak, ki je obiskal hišo, v kateri sta živela brata ženske, ki je z obrekovanjem prizadela njegovo čast. Čast si je na neformalni način hotel povrniti s pretepom. Podobno funkcijo povračila prizadete časti so vsaj v določenih skupnosti zagotovo predstavljale tudi skupine mladih fantov.

Prav zaradi te funkcije govoric se v analiziranih sodnih protokolih med strankami v postopkih najpogosteje pojavljajo moški. Ti se pogosteje pojavljajo tako med tožečimi in toženimi, zato je bilo tudi največ obrekovanj povezanih s sumom kraje. Okoliščina je lahko povezana z visokimi sodnimi stroški, ki so povzročili, da so se spori med ženskami pogosteje reševali na neformalni ravni, verjetno tudi s pomočjo posrednikov. Večjo zastopanost moških med tožniki in obtoženimi zaradi obrekovanja je najti tudi v drugih preučevanih podeželskih okoljih.

FUNCTIONS OF RUMOURS AND THEIR BEARERS IN RURAL COMMUNITIES

Dragica ČEČ

University of Primorska, Science and Research Centre,
Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia
e-mail: dragica.cec@zrs.upr.si

SUMMARY

In the 18th century, the common memory and knowledge of rural communities still depended on the oral transmission of messages, and therefore on rumour. Likewise, one's honour and social reputation often depended on gossip or rumour. Gossip is a type of communication where two or more people discuss the social reputation or the so-called repute of a third person. If this information were to spread among other people, we can speak of rumours or slander. This contribution focuses on the characteristics of rumours directly related to an individual and his/her family. Based on the material of two court instances (a lower and a criminal court), the analysis will focus on the content of the rumours, the practice of rumours and the ways in which they were transmitted, as well as on communication networks and spaces of this type of oral communication in rural areas. Even though rumours were also a powerful political and governmental instrument, we will focus only on the points in which the local authorities started taking interest in them and how this turning point came about.

Key words: rumours, social control, reputation, honour, persecution of the crimes

VIRI IN LITERATURA

- AS-721** – Arhiv republike Slovenije (AS), Gospostvo Bled (f. 721), Gerichtsprokollbuch.
- StA-AG** – Steiermarkisches Landesarchiv (StA), Appellationgericht Graz (AG).
- StA-IÖReg** – StA, Innerösterreichische Regierung (IÖReg).

- Basar, J. (1734):** Conciones juxta libellum Exercitiorum s. p. Ignatij: in singulas anni Dominicas digestae per P. Bartholomaeum Bassar ... Pridige is bukviz imenvanih Exercitia s. ozheta Ignazia: sloshene na usako nedelo zhes lejtju. Labaci, typis, Adami Friderici Reichhardt.
- Backmann, S., Hans-Jörg Künast, H. J., Ullmann, S., Tlusty, A. (1998):** Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen. Colloquia Augustana. Berlin, Akademie Verlag.
- Bourdieu, P. (1983):** Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. V: Kreckel, R. (ur.): Soziale Ungleichheiten. Göttingen, Schwartz, 183–198.
- Burghartz, S. (1995):** Geschlecht – Körper – Ehre. Überlegungen zur weiblichen Ehre in der Frühen Neuzeit am Beispiel der Basler Ehegerichtsprotokolle. V: Schreiner, K., Schwerhoff, G. (ur.): Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Köln - Weimar - Wien, Böhlau, 214–234.
- Cavallo, S., Cerutti, S. (1990):** Female Honor and the Social Control of Reproduction in Piedmont Between 1600 and 1800. V: Muir, E., Ruggiero, G.: Sex and Gender in Historical Perspective. Baltimore, Johns Hopkins UP, 73–109.
- Čeč, D. (2006):** “Zapustil me je bog, ko sem se ga nehala bati”. Mikrosgodovinska analiza izseka družbe starega reda. Acta Histriae, 14, 2, 339–362.
- Čeč, D. (2009):** Roparska vlačuga. Samopredstavitev in interpretacija predstavnikov revščine med kranjskimi elitami. Acta Histriae, 17, 3, 559–586.
- Čeč, D., Kalc, A. (2010):** Vzpostavitev modernega policijskega sistema v prostoprstaniškem Trstu sredi 18. stoletja, Acta Histriae, 18, 2010, 3, 515–538.
- Dinges, M. (1995):** Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung. V: Schreiner, K., Schwerhoff, G. (ur.): Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Köln - Weimar - Wien, 29–62.
- Dinges, M. (1989):** Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang vom Ancien Régime zur Moderne. Zeitschrift für historische Forschung, 16, 409–440.
- Eibach, J. (2004):** Das Haus: zwischen öffentlicher Zugänglichkeit und geschützter Privatheit (16.-18. Jahrhundert). V: Rau, S., Schwerhoff, G. (ur.): Zwischen Gotteshaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Köln, Böhlau, 183–205.
- Eriksson, M., Krug Richter, B. (2003):** Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16.–18. Jahrhundert). Köln - Weimar - Wien, Böhlau.

- Frank, M. (1995):** Ehre und Gewalt im Dorf der Frühen Neuzeit. Das Beispiel Heiden (Grafschaft Lippe) im 17. u. 18. Jahrhundert. V: Schreiner, K., Schwerhoff, G. (ur.): Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit. Köln - Weimar - Wien, Böhlau, 320–338.
- Fuchs, R. P. (1999):** Um die Ehre. Westfälische Beleidigungsprozesse vor dem Reichskammergericht (1525–1805). Paderborn, Schöningh.
- Goddard, V. (1987):** Honour and Shame: the Control of Women's Sexuality and Group Identity in Naples. V: Caplan, P. (ur.): The Cultural Construction of Sexuality. London, 166–192.
- Goffman, E. (1969):** The Presentation of Self in Everyday Life. Harmondsworth.
- Haviland, J. B. (1977):** Gossip, Reputation and Knowledge in Zinacantan. Chicago, University of Chicago Press.
- Heidegger, M. (1999):** Soziale Dramen und Beziehungen im Dorf. Das Gericht Laudegg in der frühen Neuzeit – eine historische Ethnographie. Innsbruck - Wien, Studien Verlag.
- Heidegger, M. (2005):** Soziale Kommunikationsräume im Spiegel dörflicher Gerichtsquellen Tirols Überlegungen in geschlechtergeschichtlicher Perspektive. V: Burkhardt, J. Werkstetter, C.: Kommunikation und Medien in der Frühen Neuzeit. Historische Zeitschrift. Beihefte, Bd. 41. Wien, Oldenbourg, 175–205.
- Krug Richter, B. (1997):** Konfliktregulierung zwischen dörflicher Sozialkontrolle und patrimonialer Gerichtsbarkeit. Das Rügegericht in der westfälischen Herrschaft Canstein 1718/19. Historische Anthropologie, 5, 212–228.
- Krug Richter, B. (2003a):** Das Privathaus als Wirtshaus. Zur Öffentlichkeit des Hauses in Regionen mit Reihebraurecht. V: Rau, S., Schwerhoff, G. (ur.): Zwischen Gottehaus und Taverne. Öffentliche Räume in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Köln, Böhlau, 99–118.
- Krug Richter, B. (2003b):** Von nackten Hummeln und Schandpflastern. Formen und Kontexte von Rauf- und Ehrenhändeln in der westfälischen Gerichtsherrschaft Canstein um 1700. V: Eriksson, M., Krug Richter, B. (ur.): Streitkulturen. Gewalt, Konflikt und Kommunikation in der ländlichen Gesellschaft (16.–19. Jh.). Potsdamer Studien zur Geschichte der ländlichen Gesellschaft, Bd. 2. Köln - Weimar - Wien, 269–307.
- Nowosadtko, J. (1993):** Die Ehre, die Unehre und das Staatsinteresse. Konzepte und Funktionen von "Unehrllichkeit" im historischen Wandel am Beispiel des Kurfürstentums Bayern. Geschichte in Wissenschaft und Unterricht, 44, 362–381.
- Münch, P. (1998):** Lebensformen in der Frühen Neuzeit. Berlin.
- Pitt-Rivers, J. (1966):** Honour and Social Status. V: Peristiany, J. G. (ur.): Honour and Shame: the Values of Mediterranean Society. Chicago, University of Chicago Press.
- Ribnikar, P. (1976):** Blejske podložniške prisege. Ljubljana, Partizanska knjiga.
- Roper, L. (1994):** Oedipus and the Devil: Witchcraft, Sexuality and Religion in Early Modern Europe. London - New York, Routledge.
- Rublack, U. (2001):** The Crimes of Women in Early Modern Germany. Oxford, Clarendon Press.

- Rummel, W. (1993):** Verletzung von Körper, Ehre und Eigentum. Varianten im Umgang mit Gewalt in Dörfern des 17. Jahrhunderts. V: Blauert, A., Schwerhoff, G.: Mit den Waffen der Justiz: Zur Kriminalitätsgeschichte des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit. Frankfurt am Main, Fischer, 86–114.
- Sabean, D. (1996):** Soziale Distanzierungen. Ritualisierte Gestik in deutscher bürokratischer Prosa der Frühen Neuzeit. Historische Anthropologie, 4, 216–233.
- Sabean, D. (1986):** Das zweischneidige Schwert. Herrschaft und Widerspruch im Württemberg der frühen Neuzeit. Berlin, Reimer.
- Schindler, N., Holenstein, P. (1992):** Geschwätzgeschichte(n). V: Van Dülmen, R. (ur.): Dynamik der Tradition. Studien zur historischen Kulturforschung, IV. Frankfurt/Main, Fischer, 41–108.
- Schulte, R. (1989):** Das Dorf im Verhör. Brandstifter, Kindsmörderinnen und Wilderer vor den Schranken des bürgerlichen Gerichts Oberbayern 1848–1910. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt.
- Schwerhoff, G. (2004):** Zwischen Gotteshaus und Taverne: öffentliche Räume in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Köln, Böhlau.
- van Dülmen, R. (1990):** Der infame Mensch. Unehrlische Arbeit und soziale Ausgrenzung in der Frühen Neuzeit. V: van Dülmen, R.: Arbeit, Frömmigkeit und Eigensinn. Studien zur Kulturforschung H. Frankfurt/Main, 106–140.
- van Dülmen, R. (1992):** Kultur und Alltag in der Frühen Neuzeit. 2. Band. Dorf und Stadt 16.-18. Jh. München, Beck Verlag.
- van Dülmen, R. (1999):** Der ehrlose Mensch. Unehrllichkeit und soziale Ausgrenzung in der Frühen Neuzeit. Köln - Weimar - Wien.
- Vilfan, S. (1996):** Pravna zgodovina Slovencev. Ljubljana, Slovenska Matica.
- Winkelbauer, T. (1992):** “Und sollen sich die Parteien gütlich miteinander vertragen.” Zur Behandlung von Streitigkeiten und von “Injurien” vor den Patrimonialgerichten in Ober- und Niederösterreich in der frühen Neuzeit. V: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanist. Abt., 109, 129–158.
- Zemon-Davis, N. (1975):** Society and Culture in Early Modern France. Stanford, Stanford University Press.